

HISTORICITET OG SITUATION

Frans Gregersen

Ud fra en kritik af den empiriske forskning som tager eksperimentet som sin foretrukne dataindsamlings teknik skitseres en modsætning mellem ordet som analyseenhed og betydningsstrukturer som de opstår i en verbal interaktion i situationen som analysens objekt. Modstillingen, som hos V.N.Volosjinoff (1929 (1973)) knyttes til en modsætning mellem et romantisk paradigme og et abstraherende objektiverende ditto, kan genfindes i sprogforskningen som en modsætning mellem pragmatiske og leksikologiske analyseformer. Forfatteren argumenterer for at studiet af betydningsstrukturer af en dybde, så de kan kvalificere sig som empirisk belæg for ideologier, er en opgave for en antropologisk inspireret sociolingvistik.

1. Empiri

Når sprogpsykologien skal underbygges empirisk etablerer man en situation. Den tjener som ramme for indsamling af de sproglige data, som belyser det psykologiske problem. Den situation man oftest etablerer, er af en speciel art – den er et eksperiment.

Bag eksperimentet er der – siger man – en række variable, som determinerer karakteren eller kvantiteten af den sproglige respons, man kan iagttage og det er disse variable, det gælder om at kontrollere. Det betyder ideelt set at man ved den såkaldte operationaliseringsproces afleder en række forudsigelser af sin teori. Operationaliseringen sørger for at teorien kommer i kontakt med virkeligheden; til gengæld skal der teori til for at styre eksperimentet. Ikke alt kan kontrolleres, ikke alt testes på én gang.

En kritik af eksperimentet som kontrolleret virkelighed kan synges på følgende melodi:

Operationaliseringen forudsætter kontrol af de determinerende variable. Kontrol opnås ved at vi systematisk varierer, hvilken population vi lader gennemgå eksperimentet. Når vi fra teorien ved, at baggrundsvariable af typen køn, klasse og alder er væsentlige, så sørger vi for at opbygge vores forsøg så at deltagerne er ens i alle henseender undtagen én. På den måde kan vi successivt kontrollere de determinerende variable ved blot systematisk at rotere ensartethedens henseender. Det er vigtigt for den videre argumentation, at de determinerende variable bæres af individer. De determinerende variable kan således ses som en slags forkortelse af det vi ikke ved noget om, nemlig hvordan determinationen virker. Den virker gennem individer.

Det forudsættes nu, at deltagerne i eksperimentet udsættes for samme situation, men at responsen kovarierer med de determinerende variable. Men i virkeligheden er situationen ikke en konstant men i sig selv en variabel. De deltagere der sættes i en bestemt situation har forskellige erfaringer med situationstypen og kategoriserer den derfor forskelligt. Situationen er en del af historien, ikke et fristed, hvor socialisationen er sat uden for parentes.

Lad os tage et eksempel:

Vi sætter et eksperiment op. Det består i, at en række børn, omhyggeligt udvalgt så de matcher i køn, alder og nonverbal intelligens men adskiller sig m.h.t social baggrund, får forelagt en og samme tegning. Tegningen kan se ud som Fig.1.

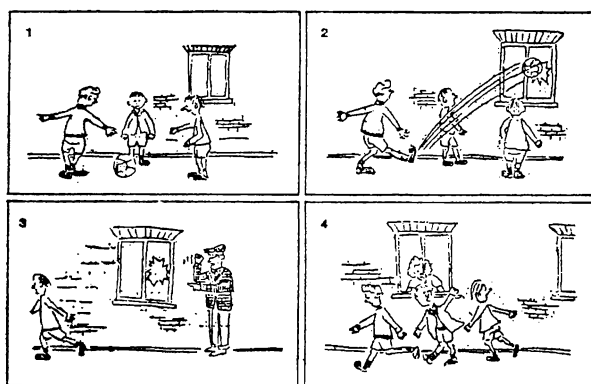

Fig.1: Stimulus til Hawkins' eksperiment, efter Gimbel 1980:128

De udvalgte små får nu til opgave at fortælle, hvad der sker på tegningen. Der viser sig så klare forskelle.

Hawkins 1969 (1973), hvorfra eksemplet stammer (jvf. Gimbel 1980:128f), har konstrueret flg. typebesvarelser:

- »(1) Three boys are playing football and one boy kicks the ball and it goes through the window the ball breaks the window and the boys are looking at it and a man comes out and shouts at them because they've broken the window so they run away and then that lady looks out of her window and she tells the boys off.
- (...)
- (2) They're playing football and he kicks it and it goes through there it breaks the window and they're looking at it and he comes out and shouts at them because they've broken it so they run away and then she looks out and she tells them off.«

Hawkins 1969 (1973):86; hullerne i teksten skal give pauser.

Forskellene er indlysende nok koncentreret omkring pronominaler størrelser, der i en eller anden forstand *erstatte* fulde nominaler. Disse forskelle tolkes tvangsfrit som determineret af klasseslørforhold, idet denne variabel er den eneste der adskiller børnene fra hinanden:

»Conclusion

With this evidence we have shown very considerable differences between the type of speech produced by middle-class children and that of working-class children, which may well have important cognitive consequences. Middle-class children do not simply use more nouns, they also exploit the possibilities of elaborating the nominal group more widely. Their speech is, in Bernstein's terms, more differentiated. The working-class children, on the other hand, tend to use pronouns instead of nouns as 'heads', which reduces the possibilities of both modification and qualification, and they rely on the listener's awareness of the situation to achieve comprehension. These findings substantiate the predictions derived from Bernstein's theory of restricted and elaborated codes, which was used to provide the framework for the research.«

Hawkins 1969 (1973):91f

Det der bør konkluderes er imidlertid noget andet. Det er sandt, at der er forskelle i pronomenbrugen, men ikke sandt nok at det er den væsentlige forskel. Forskellen ligger snarere i, hvordan de to grupper af børn opfatter situationen: Spontan rubricerer middelklassebørn åbenbart denne testsituation som en lejlighed til at vise, at de kan fortælle kontekstfrit, mens arbejderbørn derimod rubricerer situationen som »naturlig«, hvilket viser sig ved at de ikke placerer eksperimentet som en test men som en samtale. Derfor producerer de kontekstbundet sprog: De refererer til billedet i den tro at det er lige tilgængeligt for dem som for forsøgslederen, fordi det faktisk ligger foran dem begge. Derfor henvisninger til »den der« og »ham der«, hvor middelklasseungerne siger 'manden' og 'drengen'.

Hvordan kan det nu forklares uden ved henvisning til den rolle, som situationer hvor man skal vise sig spiller i socialisationsprocessen i de to klasser eller lag? Det kan det ikke.

Konsekvensen af denne kritik er kravet om en naturalistisk forskningsstrategi, som undgår eksperimentet for i stedet at hengive sig til (illusionen om) at skabe en særlig naturlig virkelighed som basis for empirien. Overalt i samfundsvidenskaberne har kritikken af eksperimentet ført til en interesse for situationen (Cazden 1970 og Cazden 1972:204ff).

2. Situationen

Den mest udprægede kritik af eksperimentet og de kvantitative metoder som går så vel i spænd med det, kommer fra etnometodologien.

I den etnometodologiske teoribygning forsøges psykologi og sociologi bygget sammen til en fænomenologisk situationsanalyse. En sådan sammenplantning afslører når den er bedst, i hvor høj grad de der interagerer i situationen forudsætter tolkningsskemaer, som må være opbygget i møjsommeligt omgang med andre interaktanter i lignende situationer, og i hvor høj grad der opbygges og modificeres fælles lokal viden i løbet af en interaktion. De minutiøse analyser af samtaler viser, hvorledes hvert enkelt tegn bidrager til tolkningen og hvordan de samtalende former hinanden i egentligste forstand ustandseligt.

Den empiri som etnometodologien tilbyder har dog et særligt problem. Enten forudsætter den historien eller også bliver den historieløs. Det almindeligste er, at historien drukner i nærsynet detaljepilleri.

Når sprogforskningen således har ladet sig inspirere af etnometodologien og når dansk og amerikansk sociologi her på det sidste har forsøgt at drage konsekvenserne af denne forskning, hvad angår disse videnskabers fælles metodologi ved at anskue interviewet som en samtale af en særlig art (Berg Sørensen 1988a, 1988b og 1989, Briggs 1986), er der en meget nærliggende fare for, at empirien netop bliver historieløs.

Et påfaldende træk ved megen moderne sprogforskning er den gennemslagskraft de pragmatiske synsmåder har haft. Den europæiske funktionalismes hovedfigur Simon Dik opbygger sin funktionelle grammatik på en pragmatisk basis, som ganske vist endnu forekommer temmelig underbelyst, men dog påberåbes fra starten (Dik 1989:4ff). Den danske pragmatik har i løbet af de sidste ti år vokset sig stærk blandt andet ved at have et konkret og præcist bud på, hvordan sprog i brug skal opfattes: det skal ses som sproghandlinger i en situation, der igen er indlejret i en institution (f.eks. Andersen 1989, Poulsen og Steensig 1980, Harms Larsen 1977). Et kinesisk æskesystem af indlejringer bringer analysen fra **institution** til **situation**, alt imens determinationerne afløser hinanden i art og intensitet. Man skal her lægge mærke til, at situationen er slutpunktet, ikke individet. Hvor eksperimentet var en (kort)slutning fra individet(s sociale baggrund) til responsen og tilbage igen, er pragmatikken tilfreds med at lade ansigtsløse størrelser i form af roller eller talerpositioner fungere som blotte eller blottede betydningsfrembærere. Det er situationen der har betydning.

3. Sproghandling og betydning

Det er efterhånden blevet en almindelig øvelse for førsteårsstuderende at konstruere de forskellige kontekster eller situationer, hvori ytringen »Kan du/De nå saltet« kan indlejres med særligt henblik på at vise, hvordan samme ytring kan betyde forskellige ting. Den pointe kan så nemt fanges ved at arbejde med et begreb om sproghandlinger: Der kan være tale om et spørgsmål, en ordre, et ønske etc. Fælles for disse øvelser over hvad for handlinger man kan udføre med sprog er det, at man ikke kan specificere ret meget om konteksten, før man så at sige har anbragt al betydningen her. Et højdepunkt i denne retning kan bese hos Sperber og Wilson (1986), som har skrevet en hel bog for at få flyttet al betydning fra ytringen selv over til de inferensmekanismer de mener er målrettede til at søge efter en ytrings relevans i situationen. Tilbage i ytringen står det Sperber og Wilson kalder dens »generalized meaning«, nemlig det ordene i sætningen altid kan betyde, når de står i den orden og i det forhold til hinanden som de gør.

Hvor man før ville hævde, at ytringen »Kan du nå saltet?« kan betyde uendelig mange forskellige ting, vil Sperber og Wilson sige, at ytringen betyder præcis det der står, men dens egentlige indebyrd får den først ved at blive relevansprocesseret af modtageren. En typisk argumentation er flg.:

»(33) (a) *Peter*: Would you drive a Mercedes?

(b) *Mary*: I wouldn't drive ANY expensive car.

We assume that (33b) is an ordinary assertion, and hence that its main explicature, the only one we will be concerned with, is simply its propositional form. The propositional form of (33b) does not directly answer the question in (33a). However, it gives Peter immediate access to his encyclopaedic information about expensive cars, which includes, let us suppose, the information in (34):

(34) A Mercedes is an expensive car.

If processed in a context containing assumption (34), (33b) would yield the contextual implication (35):

(35) Mary wouldn't drive a Mercedes.

This should, in turn, have an acceptable range of contextual effects in a context which Peter, by asking whether Mary would drive a Mercedes, has indicated that he has accessible.«

Sperber and Wilson 1986:194

Det vigtige er her at Sperber og Wilson lægger vægt på, at betydning er en produktionsproces; betydning er noget der skabes under visse betingelser af de personer der deltager i interaktionen. Det problematiske ligger i, at de betydningsskabende inferensmekanismer tilsyneladende, i øvrigt ligesom

den encyklopædiske viden, forudsættes at være til stede og dermed undrager sig historisering og variation, de to nøglepunkter for en sociolingvistik – og det er en sådan sprogforskning vi er på jagt efter.

Men hvis en ytring kun har den betydning som den til enhver tid har, mens den særlige indebyrd ligger i situationen som helhed, så kan man selvfølgelig spørge om betydning overhovedet er et særlig sprogligt problem. Måske er det et problem, hvis løsning skal hentes i den fremadstormende kognitive videnskab, som Sperber og Wilson er en del af?

4. Sprogvidenskab og betydningen

Fra sprogvidenskab kan man hente forsikringer om at indholdssiden i sprog er et sprogligt problem, men typisk nok kan man ikke hente meget mere end det. Hos Hjelmslev optræder betydning i form af forment indholdssubstans som parallelstillet med formningen af lyd- og andre udtryks-substanser, hvad der giver stemmestyrke i forsikringen: Lige så naturligt udforskningen af udtryksformen er en del af lingvistikken, lige så meget tilhører indholdsformen lingvisterne som opgave. Til gengæld giver det et kontant problem at de mindstestørrelser, man kan operere med i indholdsanalysen, har den særlige egenskab, at de selv er tegn(indhold) allesammen, hvad der ikke gælder for udtrykssiden. Dermed bliver indholdsanalysen en slags intern oversættelse (Brandt 1989), en forklaring af ord ved andre ord, vi kommer aldrig ud af sproget.

Tegnindhold og grammatiske indhold er de størrelser, man har haft størst held med at arbejde med i lingvistikken, hvor man har en hel disciplin til det ene ved navn leksikologien, mens grammatikken som bekendt tager sig af det andet. Det betyder at vi kan udtale os om ord og deres grammatiske forbindelse ved hjælp af de redskaber vi har i sprogvidenskab, men at større helheders særlige betydning undslipper opmærksomhed eller nærmere behandling. På den måde bekræfter sprogvidenskab, at kun *generalized meaning* tilhører sprogvidenskab. *Generalized meaning* kan nemlig bekvemt ses som en simpel addition af tegnudtrykkenes indhold i et arrangement af grammatiske morfemer. Arrangementet er det betydningstillæg, som de grammatiske morfemer møder op med til festen.

5. Volosjinoffs betydningslære

I begyndelsen af 1930'erne blev dette problem behandlet i en større sammenhæng af en forfatter ingen rigtigt ved hvem er. Nogle mener, at han har eksisteret under det navn der står på titelbladet af hans bog om marxismen og sprogfilosofien: Volosjinoff, (det gælder først og fremmest udgiverne af den engelske oversættelse, Matejka og Titunik, jvf. Titunik 1973:-

176). Andre mener at dette navn er et skalkeskjul for litteraturteoretikeren Bakhtin (se Wertsch 1985:224 med henvisning til Clark og Holquist 1985, som jeg ikke har læst). Hvorom alting er, så påviste Volosjinoff, at det lader sig gøre at få fat på væsentlige pointer i det 19. århundredes sprogvidenskab og dets virkninger for det 20. ved at modstille en abstraherende og objektivierende teoridannelse og et romantisk paradigme.

Det romantiske paradigme lægger vægt på det handlende menneske og dets kreative forhold til sproget og tager dermed udgangspunkt i sproget i brug, verbal interaktion, mens det abstraherende paradigme tager sit udgangspunkt i studiet af døde sprog og ordner og klassificerer disse, sådan som de tager sig ud på skrift. Det er nærliggende, men kun delvis dækkende, at opfatte modstillingen som een mellem talesprogsforskere og sprogpsykologer på den ene side og skriftsprogsforskere og grammatikere på den anden side. De navne Volosjinoff knytter til de to retninger er mange, men her vil det række med henholdsvis Humboldt og Saussure.

Volosjinoff forsøger sig nu med en tredje, såkaldt dialektisk, vej der kobler indsigter fra de to konkurrerende retninger sammen med en interesse for et klassisk marxistisk problem: ideologiproblemet.

Ideologiproblemet står centralt for en ikkedeterministisk marxisme, idet problemet dybest set handler om, hvilken rolle man tildeler psyken i en historisk materialistisk teori. Ideologi står her for den subjektive forarbejdning af omverdenen, som kommer til syne som en betydningsstruktur af dybere art nedenunder individernes ytringer. Enten er denne betydningsstruktur direkte afledelig af samfundsformationen og så bliver det svært at undslippe den økonomistiske determinisme (og svært at forklare forskellige ideologiske strømninger inden for objektivt samme klasse), eller også er der tale om en opbygning på et særligt psykisk niveau af størrelser der uden at afspejle omverdenen direkte står i forhold til denne. Den sidste præcisering skal med for at undgå såvel genspejlingsteorien som idealismen.

For begge opfattelser af ideologi er betydningslæren, semantikken, størrelsens fremtrædelsesform.

Og her viser en mærkelig splittelse sig i bogen. Der hvor forfatteren taler om ideologi taler han samtidig om ordet og får så helt naturligt vores nu velkendte problem:

»The meaning of a word is determined entirely by its context. In fact, there are as many meanings of a word as there are contexts of its usage. At the same time, however, the word does not cease to be a single entity; it does not, so to speak, break apart into as many separate words as there are contexts of its usage. The word's unity is assured, of course, not only by the unity of its phonetic composition but also by that factor of unity which is common to all its meanings. How can the fundamental polysemanticity of the word be reconciled with its unity? To pose this question

is to formulate, in a rough and elementary way, the cardinal problem of semantics.«

Volosjinoff 1973:80

Den måde Volosjinoff så omgår problemet på, er vist nok karakteristisk for den slags opbyggende (men ikke nødvendigvis opbyggelige) bøger som *Marxism and the Philosophy of Language* er en af, i hvert fald er det efter min mening en omformulering og ikke en løsning.

Først og fremmest skifter han pludselig objekt: Han erstatter **ordet** med **ytringen**, og det til trods for at det om studiet af ideologi hedder:

»*Objective psychology must be grounded in the study of ideologies.*« Men senere samme side hedder det, igen udhævet i originalen:

»*The word is the ideological phenomenon par excellence.*«

Volosjinoff 1929 (1973):13

Side 94 er ombytningen imidlertid fuldbyrdet og det med samme fanfare:

»Now we are in a position to answer the question posed at the end of the first chapter of this section of our study (nl.: »What, then, is the true center of linguistic reality: the individual speech act – the utterance – or the system of language? And what is the real mode of existence of language: unceasing creative generation or inert immutability of self-identical norms?« op.cit:63). *The actual reality of language-speech is not the abstract system of linguistic forms, not the isolated monologic utterance, and not the psychophysiological act of its implementation, but the social event of verbal interaction implemented in an utterance or utterances.*

Thus, verbal interaction is the basic reality of language.«

Volosjinoff 1929 (1973):94

Det der er sket her, er at Volosjinoff i sin iver for at komme ud over den objektive idealisme i det abstraherende paradigme er kommet for langt over i det romantiserende historicistiske. Ytringerne bliver for enestående til at der kan danne sig noget generelt billede. Og det var just den krystallisation af betydning, som foregår omkring bestemte tegnudtryk – bestemte ord i folkelingvistisk forstand – som Volosjinoff havde fært af, da han udnævnte ordet til at være centralt.

Den dialektiske løsning har altså på forhånd overvægt til den ene side, og det kan måske ses alene ved at nævne instrumentarieret. Volosjinoff skelner mellem *theme* og *meaning*. *Theme* er det der i situationen, interaktionen, konteksten menes med en given ytring, mens *meaning* er det der er den nedre grænse for ytringens betydning, nemlig det der altid vil være af betydning. Dermed har vi fået spaltet sprogets betydning i en situationel, som er for specifik til at kunne have nogen som helst historisk eksistens,

og en altidværende som til gengæld er for uspecifik til at kunne have det. Igen undslipper den historisk specifikke variation grebet.

6. Vygotsky

Historie er noget med tid. En situation, en hændelse er i tid og deltagerne lever i tid. Interaktanterne og deres tanker er med andre ord på et bestemt sted i deres livshistorie, hver gang de udfolder sig i en situation, situationen er et led i deres udvikling. En psykologi der tager dette alvorligt er en udviklingspsykologi og en historisk og kulturelt følsom udviklingspsykologi er udviklet af Lev Semënovich Vygotsky.

Det er et hovedpunkt for Vygotsky netop at overskride den traditionelle udviklingspsykologis biologisme ved at se på barnet som deltager i et socialt fællesskab fra starten. Som enhver psykologistuderende vil vide, er det Vygotskys fortjeneste at opstille maksimen om, at det der starter som den andens tale efterhånden overtages af barnet og i løbet af denne proces bliver til egocentriske tale for derefter at blive til indre tale. Et af slagnumrene i udviklingspsykologien er at stille Piaget og Vygotsky op over for hinanden netop i denne henseende. Men i virkeligheden er dette en detalje i et meget større og i sandhed grandioست tænkt forsøg på at rydde op i psykologien **lock, stock and barrel**.

Psykologiens fokusering på det evigt menneskelige, som netop derved står så kraftigt og smukt i modsætning til sociologiens hvileløse billede af det evigt foranderlige, skal erstattes af en forklarende psykologi som eftersporer de socio-historiske rødder for de processer, som karakteriserer det moderne menneske. Vygotsky skrev i den periode, tyverne og begyndelsen af trediverne, og i det land, den nye sovjetstat, der måske mere end nogen anden periode og noget andet land i verdenshistorien var præget af revolutionær optimisme: Det gjaldt om at skabe det nye menneske, og en psykologi på marxistisk grundlag ville kunne danne videnskabelig basis for et nyt uddannelsessystem, en ny pædagogik og dermed et nyt menneske. Vygotskys teoribygning var med historiens nødvendighed en aktivistisk og ikke-deterministisk marxisme.

Det er Sylvia Scribner der har gjort det fortjenstfulde arbejde med at rydde op i vores begreber om hvad 'sociohistorisk' som kvalifikation af Vygotskys lære mon kan betyde. Udgangspunktet for oprydningen er hendes ubehag ved ustandselig hos mesteren at finde sammenligninger mellem voksne primitive mennesker og så moderne børn. Figuren er alt for velkendt fra den eurocentriske antropologi, som har så svært ved at undgå at ende som legitimation af racisme: De »primitive« folk er ikke egentlig primitive, de er blot (blevet) på et tidligere udviklingstrin end vi europæiske mennesker.

Den figur kunne man jo ikke have, at den pæne Vygotsky skulle bruge, så Scribner nærlæste og genlæste Vygotskys afhandlinger, som unægtelig er netop så knudrede som Gründer-manifester sædvanligvis er. Det Scribner fandt vises således:

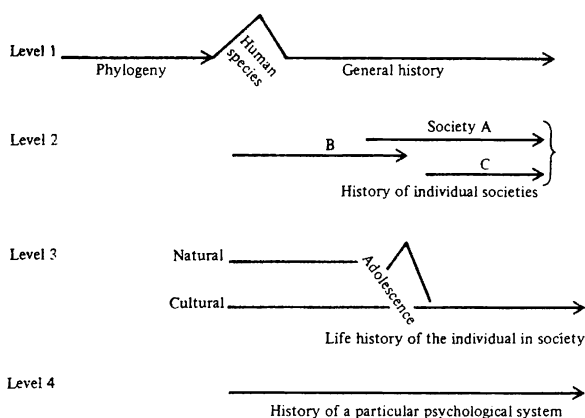

Fig.2: Vygotsky's levels of history, efter Scribner 1985:141

Figuren illustrerer, at Vygotskys argument udfolder sig på fire forskellige historiske planer. Det første plan er menneskeslægtens udvikling. Som man kan se, er der, måske af hensyn til Niels Engelsted (1984), anbragt et spring, der hvor mennesket opstår og samfundsdannelsen finder sted for første gang. *Grundlegung der Gesellschaft*. På andet niveau har vi de velkendte forskelle mellem forskellige samfund. En marxist vil selvfølgelig tænke på forskelle i produktivkræfternes udvikling og forskellige mere eller mindre asiatiske produktionsmåder, mens en dansk historiker uvægerlig vil mumle noget om vikinger eller den specifikke danske og/eller nordiske historie, som gør at statsdannelsen er af en så sær type. Det næste niveau er lidt mere indviklet. Det er individets livshistorie der skal gengives og for Vygotsky er der her tale om et komplekst spil af en såkaldt naturlig, biologisk, modningsmæssig, udvikling og en kulturelig. Som man kan se, er der også her et spring i modellen, idet Scribner mener at kunne rekonstruere en særlig sammenfiltring af det biologiske og det kulturelige i puberteten. Hun citerer Vygotsky for at det først er i ungdomstiden det kulturelige moment fremtræder klart (Scribner 1985:140), men det er nu nok en forkortning; det der menes er at det først er her de for alvor sammenfiltres og påvirker hinanden.

Endelig har vi så det fjerde niveau som for mig at se er noget svært at tænke på plads i det her system, men som Scribner overbevisende argumenterer for, at Vygotsky faktisk opererer på. Det hedder et specifikt psykologisk systems historie. Man kunne her genkalde sig hukommelsens historie som strækkende sig fra en minimal (piktorial) eksternt hukommelse

til hvor man nuomdage har gigantiske databanker til at huske alt det vi ikke gider at komme i tanker om uden videre. Eksternalisering af hukommelsen har skabt nye muligheder for hvad man kan bruge lagerpladsen til, den har f.eks. givet mulighed for at glemme en hel masse, bare man meta-husker på hvor man kan finde det igen. Hvis vi gennemløber planerne en gang til, kan vi bedre illustrere deres betydning for vores problem her. Denne gang tager vi udgangspunkt i sprogets rolle.

På det første plan kan vi ikke undgå at støde på tanken om, at sproget spiller en rolle i abens overgang til at blive menneske (Ulbræk 1984). Mere specifikt kan vi her nævne, at Volosjinoff refererer til den samtidige sovjetiske sprogforsker Marr: menneskeslægten skulle til at begynde med kun have haft ét ord til rådighed, som så skiftede betydning efter situation og intonation (Volosjinoff 1929 (1973): 100f). Sagt mere lingvistisk: der var ét tegnudtryk og alle tegninhold var synkretiseret i dette udtryk. Skal man så beskrive resten af historien er den metafor der byder sig til en funktions-differentieret udspaltning: På jagt får vi en række jagtudtryk, og for andre praksisser får man så igen andre udtryk, og dette er begyndelsen til den selvstændiggørelse af sproget i forhold til konteksten som teleskoperet gennemløbes af barnet i ontogenesen.

På det næste plan vil vi skulle skelne f.eks. mellem orale og begrænset literate samfund, mellem samfund hvor den foretrukne massekommunikationsform er talen eller folkemødet, og så samfund hvor den slags aldrig finder sted uden fjernsyn koblet på. Det store navn inden for den type forskning der tager dette udgangspunkt er Jack Goody (Goody og Watt 1963, Goody (ed.) 1968, Goody 1986).

På tredje plan plejer man at lokalisere Vygotskys stærkeste indsats, idet vi her har at gøre med ontogenesen. Sammenspillet mellem den naturlige og den kulturelle udvikling viser sig blandt andet ved at sprogtilægnelsen forandrer de sensomotoriske handlemuligheder, en handling kan først udpeges og afgrænses som sådan, derefter foregribes i sproget som en repræsentation i hovedet i stedet for i virkeligheden. Hele det der hedder socialisationens problem kan i denne sammenhæng ansues som en kontinuert godkendelse henholdsvis afskaffelse af eksternaliserede betydninger. De der omgiver barnet giver ved deres udtryk til kende om en given respons er adækvat, tilgivelig, legitim eller umulig.

Endelig kommer vi så til sprogets rolle som et særligt system. Nu er det klart, at Vygotskys holdning til modularitetshypotesen eller evnepsykologien, altså hans standpunkt i striden om, hvor vidt det er frugtbart at anse sprogevnens for at være et særligt system eller et der skal indlejres i et bredere kognitivt et, er præget af, at han ikke havde oplevet hverken Fodor eller Chomsky. Han navigerer med stor forsigtighed her. På den ene side vil han ikke se sprogtilægnelsen isoleret men ser gerne før sproget, og det kan han kun gøre ved at gå til aberne og blive vis eller ved at se på børn **før** sproget er tilegnet. (Endelig er der jo altså mulighed for at hente data

fra andre kulturer ind her, jvf. dog Kristiansen m.fl.s skarpsindige socio-historisk baserede kritik af Lurias forsøg i denne retning i Kristiansen m.fl. 1979).

På den anden side vil han gerne tildele sprogtilegnelsen rollen som kvalitativt forandrende i samspillet i hele psyken. Alt bliver efterhånden præget af, at sproget er til rådighed. Denne siksak-kurs i forhold til et enten-eller giver ham mulighed for at indplacere sprogbrugen i en mere generel tegnbrug, hvad der f.eks. giver pote, når han ser på tegninger i forhold til skriftsprog under overskriften **repræsentation**, men på den anden side undlader han aldrig at fremhæve at netop verbalsproget giver anledning til specifikke forandringer.

Nu er det så, at der kan diagnosticeres et interessant sammenstød mellem Vygotsky og Vygotsky og mellem Volosjinoff og Volosjinoff.

Hos dem begge står ordet i begyndelsen forrest og midt på scenen. Som nævnt drejer det sig hos Volosjinoff om ideologi, mens det hos Vygotsky drejer sig om begrebsudviklingen. Vygotskys begrebslære er central i værket og kan stadig inspirere til overbevisende formuleringer (Folke Larsen 1980). Men lige som hos Volosjinoff trænger det romantiske paradigme sig på som en slags aktivistisk udgave af sprogtænkningen og også hos Vygotsky sætter det sig spor i form af en uudryddelig afstand mellem forskellige dele af samleværket *Sprog og tænkning*. Wertsch diagnosticerer sammenstødet således:

»Vygotsky's account of the linguistic means used in semiotic mediation is based on two opposing tendencies that he recognized in the organization of human languages. On the one hand, language has the potential to be used in abstract, decontextualized reflection. This premise underlies his analysis of concept development, categorization, and syllogistic and scientific reasoning. In carrying out this aspect of his research he focused on the potential for decontextualization in language, especially the decontextualization of »meaning« (*znachenie*). On the other hand, there is a side of linguistic organization that is rooted in contextualization. In this connection Vygotsky introduced the indicative function of speech, and he studied the ways in which the structure and interpretation of linguistic signs depend on their relationships with the context in which they appear. This aspect of his semiotic analysis provides the foundation for his account of inner speech and relies on his notion of »sense« (*smysl*).«

Wertsch 1985:95

Både Vygotskys projekt og Volosjinoffs projekt er totalprojekter der bygger på en historisering. Men dermed får man det særlige empiriproblem, at den sonde der stikkes ned i den levende interaktion, som udgør det liv

vi vil studere, den skalpel der skærer i de pulserende situationer – bemærk venligst den bloddryppende metaforik, at både sonde og skalpel bringer med sig op til mikroskopet resultatet af en række historiske mikroprocesser, som vi forudsætter for overhovedet at kunne studere det vi ser. Vi indgår os selv uafvidende i et levende fællesskab med dem vi studerer, ellers kan vi slet ikke studere, hvordan *generalized meaning* eller videnskabelige begrebs brug giver anledning til bestemte betydningsproduktionsprocesser i situationerne. Men dermed tilfører vi netop data den historiens mening, som vi ellers var tilbøjelige til at lægge i situationen. Den ligger ikke gemt i situationen men i vores oplevelse af situationen på baggrund af vores viden om individerne i situationen og om situationer i det hele taget.

7. Ideologiproblemet

Dette problem bliver særlig påtrængende for sociolingvistikken. Det bliver det, fordi sociolingvistikken hidtil pænt har koncentreret sig om at undersøge de fonetiske forskelle der kan konstateres mellem personer der har forskellig køn, alder og social baggrund. I stedet for at konfrontere forsøgspersonerne med en opgave af klassisk tilsnit har man sat dem i »samme« situation nemlig lavet interviews med dem for så umærkeligt at forsøge at fremkalde stilskift, således at der inden for abstrakt set samme interaktion bliver etableret flere forskellige situationer alt efter emne og intimitet. Disse stilskift aktualiserer det problem vi startede med ovenfor nemlig at den samme situation, interviewsituationen, ikke er ens for alle parter. Det er til overdådighed bevist, at det gør en forskel om interviewereren er mand, kvinde eller sort (Togebly 1985, Labov 1972a og 1972b), om den interviewereren sidder overfor er mand, kvinde eller hvid og så videre. Det i denne sammenhæng uproblematisk er, at man holder sig til lyd. Så længe man gør det, er man på nogenlunde sikker grund, for her ligger erkendelsesgevinsten blot i at der er forskel. Ingen der er ved sine fulde fem vil kunne påstå at en særlig slags <a> har en kognitiv betydning i sig selv, og netop det at der fremkaldes stilskift gør, at det er muligt at sammenligne intraindividuel indfor situationen: Når der faktisk kan påvises stilforskelle på en række fonetiske variable, viser det til overflod det vi var ude efter, at den subfonemiske fonetik indgår i en række komplekse signalfunktioner hvis virkning vi ikke kender, men hvis eksistens ingen tvivler på (Holmberg 1990, Hermann og Gregersen 1978:63f).

Den slags resultater er der grund til at bide mærke i og forfølge kausalt: Hvad fremkalder dem, hvordan tilegnes de og hvor enige er man om deres retning?

Men resultaterne kan ikke stå alene som basis for en disciplin der tematiserer sprogets samfundsmæssige karakter. Hvis sprog er en sammenknytning af indhold og udtryk, eller bedre endnu, hvis det er lydliggørelsens formål

at få udpeget et bestemt indhold for een selv og navnlig for andre, så er det omvendt muligt og lige så lingvistisk at studere betydningsvariation. Igen har vi for en tid måttet nøjes med enten at lytte til rapporter om enkelttegnets betydningsvariation som afdækket ved associationsteknik (Neuland 1975, jvf. Hermann og Gregersen 1978:105) eller skullet anstrenge os for at forstå en fascinerende men helt spekulativ ideologiafdækning som hos Gouldner (1976). Kun ganske få analyser forsøger på empirisk grundlag at koble omfattende livstolkningmønstre og empirisk sprogbrugsforskning (de vigtigste stammer fra den engelske Birmingham-skole, Willis 1981, Tolson 1977). En sådan empirisk sociolingvistik må tage det på sig at eftersøge de betydningsstrukturer som tilsammen danner det vi så bekvemt kan forkorte som ideologier. Som man vil have gættet er det netop i det empiriske arbejde med betydningsstrukturerne man støder på situationens historicitet og det ovenfor opridsede problem. Ordet er måske nok krystallisationspunkt, men udkrystalliseringen er i gang i enhver interaktion.

8. Den utålmodige sociolingvistik

Jeg tror at vejen frem består i at gøre sociolingvistikken mindre funktionalistisk sociologisk for i stedet at gøre den mere antropologisk. Det er påfaldende, at afdækning af dybereliggende betydningsstrukturer kræver et skift i historicitetsopfattelsen. Situationen skal ses som et brændpunkt i de fire forskellige lags historicitet. Af disse lader fylogenesen sig kun se i de bevissteder jeg har nævnt ovenfor. Den individuelle livshistorie for deltagerne lader sig muligvis afdække ved dybdeinterviews og psykoanalytiske analyser, mens historien har et bud på det særlige samfunds historie. Endelig er det særlige psykologiske systems historie i denne sammenhæng ikke så spændende men kan erstattes af sprogets historie, som ingenlunde er identisk med sproghistorie i den traditionelle bemærkelse, dvs. lydhistorie. Min påstand er, at det lader sig gøre at nærme sig denne dybere størrelse, ideologien, ved at variere henholdsvis de individer der indgår i en given som samfundsmæssig central praksis udpeget situation, og de situationer vi tager for øje.

Den hidtidige sociolingvistik har et feltarbejdsbegreb som forarger og støder antropologer – og det med god grund. Forargelsen stammer fra den forskel i tid, som antropologen beregner sig til at undersøge et givet samfund, og så den tid sociolingvisten ofrer på sine informanter. Men forskellen er unægtelig også påfaldende. Som sociolingvister vælger vi personer ud til at fylde ud i et design, der har en række på forhånd definerede celler. Her spærres informanterne inde, efterhånden som vi får interviews med dem. Som sociolingvistikken har udviklet sig og ambitionsniveauet er steget er disse interviews blevet længere og længere, simpelthen fordi det er nødvendigt for overhovedet at kunne fremkalde stilvariation.

Men højden er stadig tre timer sammen med en enkelt informant. Til et typisk design med 5 individer i hver celle, to køn, fire aldersgrupper og to klasser som baggrundsvARIABLE kræves således 40 informanter, hvad der giver maksimalt 120 timers interviews. Nu vil enhver, der har prøvet at lytte 120 timers bånd igennem, for slet ikke at tale om at skrive dem ud, vide, at der er tale om et materiale af så enormt et omfang, at selv garvede analytikere blegner. Men for antropologen er det ikke individet der er enheden, det er heller ikke individets tale der skal dokumenteres, det er samfundets mikrostruktur der studeres, og den der skal dokumenteres. Det sker ikke bare ved bånd men nok så meget ved notater, observationer, dagbøger etc. Og for en sådan tilstedeværelse er tiden en anden. Det gælder om at være så længe til stede, at man kan se, hvilke praksisser der er kulturelt centrale, hvilke der er usædvanlige, men vigtige, og hvilke der er helt ekceptionelle. De centrale praksisser involverer bestemte situationstyper og privilegerer bestemte talepositioner i disse situationer. Disse positioner udnyttes så på karakteristisk forskellig vis af individer. Når først situationsstrukturen er afdækket i en bestemt institutions, en bestemt kulturs, eller et bestemt individs liv kan dokumentationen begynde. Og her tror jeg meget på Labovs og Vygotskys insisteren på at bruge mange forskellige indsamlingsteknikker, også metoder der betyder indgriben i en ellers naturlig situation, dvs. eksperimenter. Det kan så håbes, at de resultater der fremkommer ved at bruge de mange forskellige teknikker konvergerer.

Uden at gå ind i den løbende debat om, hvilken erkendelsesteori antropologien kan basere sig på (f.eks. Geertz 1984 kontra Jarvie 1984), vil jeg således påstå, at sociolingvistikken må blive mere antropologisk, mere søgende, anlægge et andet tidsperspektiv. Det er nødvendigt at udvide forsøgsfeltet til klart definerede sociale praksisser som er tilstrækkelig centrale for den pågældende subkultur til at der både findes variationer i indhold afhængig af de i situationen indgående parter og forandringer over tid. Det betyder, at historisk antropologi bliver en forudsætning for den sociolingvistik som vil nå igennem situationen til ideologien og dermed kvalificere sig som en sprogforskning der tager betydningens samfundsmæssighed på sig som sit problem.

REFERENCER:

- ANDERSEN, JOHN EDELGAARD (1989). *Sproghandlinger – på dansk*. Dansk sprog, dansklærerforeningen
- BERG SØRENSEN, TORBEN (1988). *Fænomenologisk mikrosociologi*, Interview- og samtaleanalyse 1, Gestus, Risskov
- BERG SØRENSEN, TORBEN (1988). *Taleture og hørerkommunikation*, Interview- og samtaleanalyse 2, Gestus, Risskov
- BERG SØRENSEN, TORBEN (1989). *Talehandlinger*, Interview- og samtaleanalyse 3, Gestus, Risskov
- BRANDT, PER AAGE (1989). Possibilité de la traduction. Réflexions sur le transfert du sens. ms.

- BRIGGS, CHARLES L. (1987). *Learning how to ask: a sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research*, Studies in the social and cultural foundations of language 1, Cambridge University Press Cambridge
- CAZDEN, COURTNEY B. (1970). The neglected situation in child language research and education, F. Williams (ed.): *Language and Poverty*: 81-101, Markham Chicago
- CAZDEN, COURTNEY B. (1972). *Child Language and Education*, Holt Rinehart and Winston New York
- CLARK, K. AND HOLQUIST, M (1985). *M.M.Bakhtin: Life and Works*, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts
- DIK, SIMON (1989). *The Theory of Functional Grammar. Part I: The Structure of the Clause*, Functional Grammar Series 9, Foris Dordrecht
- ENGLSTED, NIELS (1984). *Springet fra dyr til menneske*. København
- FOLKE LARSEN, STEEN (1980). Egocentrisk tale, begrebsstruktur og semantisk udvikling, *Nordisk Psykologi*, 32, 1:55-73
- GEERTZ, CLIFFORD (1984). Distinguished Lecture: Anti Anti-Relativism, *American Anthropologist*, 86:263-277
- GIMBEL, JØRGEN (1980). Om socialt bestemte sprogforskelle, Gregersen, Reisby og Vejleskov (red.): *Børn, sprog og undervisning*: 125-142, Gyldendals pædagogiske bibliotek København 2.udgave
- GOODY, JACK (ed.) (1968). *Literacy in traditional societies*, Cambridge
- GOODY, JACK (1986). *The logic of writing and the organization of society*, Cambridge University Press, Cambridge
- GOODY, JACK AND WATT, IAN (1963). The consequences of literacy. *Comparative Studies in Society and History*, vol.5:304-345
- GOULDNER, ALVIN W. (1976). *The Dialectic of Ideology and Technology*, The Origins, Grammar, and Future of Ideology, Critical Social Studies, Macmillan London
- HARMS LARSEN, PETER (ed.) (1977). *Meddelelser fra Dansklærerforeningen*, 3, September 1977, særnummer om klasseværelsesinteraktion
- HAWKINS, P.R. (1969). Social class, the nominal group and reference, *Language and Speech*, Vol.12, part 2, optrykt i Bernstein (ed.): *Class, Codes and Control*, Vol.2:81-92, Routledge and Kegan Paul, London 1973
- HERMANN, JESPER OG GREGERSEN, FRANS (1978). *Gennem Sproget*. Om undersøgelse af sprogbrug i samfundet, Gyldendals sprogbibliotek København
- HOLMBERG, HENRIK (1990). The sociolinguistics of some vowel variables in Copenhagen speech, Gregersen og Pedersen (eds.): *The Copenhagen Study in Urban sociolinguistics*, under udgivelse
- JARVIE, I.C. (1984). *Rationality and relativism*. In search of a philosophy and history of anthropology, International Library of Sociology, Routledge and Kegan Paul London
- KRISTJANSEN, NICOLE, LUNØE, NIKOLAJ OG VISHOLM, STEEN (1979). *Det forsvundne subjekt*. Til kritikken af sovjetpsykologiens pædagogik. Om nogle sammenhænge mellem sovjetsamfundet, sovjetmarxismen og sovjetpsykologiens pædagogik – repræsenteret ved Leontjiev, Luria og Vygotsky, Psykologisk Laboratoriums tryk
- LABOV, WILLIAM (1972a). Some principles of linguistic methodology, *Language in Society*, Vol.1:97-120
- LABOV, WILLIAM (1972b). *Sociolinguistic Patterns*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia
- NEULAND, EVA (1975). *Sprachbarrieren oder Klassensprache? Texte zur politischen Theorie und Praxis*, Fischer Frankfurt am Main
- POULSEN, IB OG STEENSIG, HARALD (1980). Pragmatik, Hansen og Togeby (red.): *Sprogvidenskabens discipliner*:107-118, Berlingske Leksikon Forlag København
- SCRIBNER, SYLVIA (1985). Vygotsky's uses of history, Wertsch (ed.): *Culture, communication and cognition: Vygotskian perspectives*:119-145, Cambridge University Press

- SPERBER, DAN AND WILSON, DEIRDRE (1986). *Relevance*. Communication and cognition, The Language and Thought Series, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts
- TITUNIK, I., R. (1973). The formal method and the sociological method (M.M. Baxtin, P.N. Medvedev, V.N. Volosinov) in *Russian Theory and Study of Literature*, Volosinov: *Marxism and the Philosophy of Language*: 175-200, Seminar Press New York
- TOGEBY, OLE (1985). *Kvinder siger selvfølgelig mest – sagde manden*. Om sprog hos kvinder og mænd, arbejdere og mellemlag, C.A. Reitzels Forlag København
- TOLSON, ANDREW (1977). Approaches to language in cultural studies, *ROLIG papir* 10:1-21, Roskilde Universitetscenter
- ULBÆK, IB (1984). *Ved sprogets grænser*. Fra dyresprog til menneskesprog, Gyldendals sprogbibliotek, Gyldendal København
- VOLOSJINOFF, V.N. (1929). *Marxism and the Philosophy of Language*, Seminar Press, New York and London 1973
- VYGOTSKY, LEV SEMĚNOVICH (1934). *Tænkning og sprog* 1-2, Hans Reitzels forlag, København 1971 og 1974
- VYGOTSKY, L.S. (1982). *Om barnets psykiske udvikling*. En artikelsamling, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1982
- VYGOTSKY, L.S. (1978). *Mind in Society*. The development of higher psychological processes. Edited by Michael Cole, Vera John-Steiner, Sylvia Scribner, Ellen Souberman, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts
- WERTSCH, JAMES W. (1985). *Vygotsky and the social formation of mind*, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts
- WILLIS, PAUL E. (1981). *Learning to labour*: How working class kids get working class jobs, Gower Press Aldershot